

בראיית השמש והשפעת אורה בעינינו, ואין הבדל מהו מסלול הליכתה (ראה תוס' ר"ד שבת לד, ב, וחז"ל המובא לעיל ד"ה וסומא).

ויש שסובר, ששיעור ארבעה מיל הוא מעת שהחמה מתחילה לנטות לכיוון מקום שקיעתה, ובין השמשות הוא שלשת רבעי מיל קודם שמתכסית החמה מעינינו, והוא מהעת שמתחילה החמה לשקוע ויכיר לעולם שעומדת להיכנס בעובי הרקיע, וכשתכסית השמש מעינינו אז הוא זמן צאת הכוכבים (יראים רעד; ב"ח או"ח רסא, ב).

■ להלכה, לענין זמן השקיעה הובאה בשולחן ערוך דעת רבינו תם, גם לקולא (ש"ע או"ח רסא, ב). ויש אומרים שחזר בו פוסק כדעת הגאונים (בית דוד [שאלוניקי] קכו, ש"ע הרב פסקי הסידור, סדר הכנסת שבת, ע"פ ש"ע י"ד רסו, ט. אך ראה מנחת כהן, א שכתב שלא חזר בו, וכן משמע במג"א שלא, ח, וראה ביאה"ל רצג, ב ד"ה עד). וכיון שדעת הרבה ראשונים כדעת הגאונים, וכן דעת הגר"א, יש להיזהר מאוד להחמיר כדבריהם (משנ"ב רסא, כג, וביאה"ל שם). ורוב העולם נוהג כדבריהם לקולא, ואפילו בדאורייתא (ראה דעת החז"ל בארחת רבנו א עמ' רמ, וכן מנהג ארץ ישראל מזה כמה דורות, ראה הסכמת הגר"פ פראנק לקונטרס דובר מישרים. וראה עוד פרטי דינים במשנ"ב ובביאה"ל שם, ובמשנ"ב מהדר' דרשו שם). ואשרי החושש לחומרא בערב שבת גם לדעת היראים המובאת לעיל (משנ"ב שם, כג).

וְרִבְנָן הוּא דְקָא טַעֲנֵי דְקָא חֲשֶׁבֶן דְקָדָמָא וְחֲשׂוּכָא, שמה שהם שיערו שאדם הולך בכל אחד מזמני ה'נשפים' [דהיינו מעלות השחר עד הנץ, ומהשקיעה עד צאת הכוכבים] חמשה מיל במקום ארבעה, הוא משום שטעו וחישבו את זמן ההילוך הנוסף לפני עלות השחר ואחר צאת הכוכבים (רש"י). ויש מפרשים, שטעו בשני דברים, גם בכך שחישבו שאדם הולך בנשפים חמשה מיל, ולא ארבעה, וגם בכך שרבי יוחנן התכוון שארבעים מיל הוא זמן ההילוך שמהנץ עד השקיעה, ואילו הם כללו את זמן ההילוך ב'נשפים' בתוך העשרה מיל, בעוד שבאמת זמן זה אינו כלול בתוך העשרה מיל (שנות אליהו ברכות א, א, ע"פ הירושלמי).

ומסוגיא זו למדים כמה הוא שיעור 'הילוך מיל' שמצינו בכמה מקומות בהלכה [כגון לענין החמצת עיסה (לעיל מו, א, וראה שם דינים נוספים)]. יסוד הנדון הוא האם השיעור של הילוך עשר פרסאות, שהן ארבעים מיל שאדם מהלך ביום, הוא מעלות השחר ועד צאת הכוכבים (כדעת רש"י שגם למסקנא זמן זה כולל את ההילוך בנשפים), או מהנץ החמה ועד השקיעה (שנות אליהו שם וביאור הגר"א או"ח תנט, ב, שלמסקנא זמן זה אינו כולל את ההילוך בנשפים). כמו כן, האם שיעור י"ב שעות היום הוא מעלות השחר עד צאת הכוכבים [כדן 'יום' בכל התורה], או מהנץ החמה עד השקיעה [שזה הוא הזמן שהשמש נראית על הארץ] (ראה ביאור הגר"א שם, וזה הוא שורש המחלוקת הידועה לענין זמן קריאת שמע ודינים נוספים), ומצינו בפוסקים שלש דעות בענין זה:

[א] שיעור מיל הוא 18 דקות, שכן לדעה זו, אופן החישוב של ארבעים מיל ושל שעות היום זהה, כך ש"ב שעות היום [שהן 720 דקות] מתחלקות לארבעים מיל, ונמצא שכל מיל הוא 18 דקות. אלא שנחלקו הפוסקים האם משך הזמן האמור [-של ארבעים מיל ושל שעות היום] הוא מעלות השחר עד צאת הכוכבים (תרומת הדשן קכג, ע"פ לטק יושר עט, ג, וראה ביאור הגר"א שם שתמה שהרי חישוב זה הוא לפי י"ב שעות שוות, ומעלות השחר עד צאת הכוכבים יש הרבה יותר מכך), או מהנץ החמה עד השקיעה (ראה ביאור הגר"א שם בדעת הרמב"ם, חז"ל או"ח יג, א, ובקובץ אגרות ב).

וְיָכוֹל לִיכָנֵס כְּסוּסִים וּבַפָּרָדִים וְכו', ששיעור 'דרך רחוקה' נקבע כפי הילוך האדם ברגליו. וכן בזמננו שהתחדשו אופני נסיעה שונים, לא ישתנה הדין לכשיבנה בית המקדש (תפארת ישראל הלכתא גביריאת).

וְאֵין יָכוֹל לִיכָנֵס מִפְּנֵי גְמָלִים וְקִרְנוֹת הַמַּעֲכָבוֹת אוֹתוֹ וְכו' וְהָרִי לֹא הָיָה בְּדֶרֶךְ, שחייב לעזוב בניו ובני ביתו על הגמלים ולהיכנס יחידי (רש"י), למרות שעל ידי כך לא יוכל לקיים מצוות 'ושמחת אתה וביתך' ביום טוב (דברי יציב או"ח רכט). ויש מפרשים, שנאנס ולא היה יכול להיכנס מפני הגמלים והקרנות, שאין לו פטור של 'דרך רחוקה', למרות שיש לו פטור של אונס [שיש נפק"מ בין סוגי הפטור, שמי שהיה בדרך רחוקה בפסח ראשון והזיד ולא עשה פסח שני, פטור מכרת, ואילו מי שהיה אנוס בראשון והזיד בשני חייב כרת] (ראה רמב"ם קרבן פסח ה, ט וכסף משנה שם, בהתאם לשיטתו שהובאה לעיל צב, ב ד"ה שאלו).

שִׁיתָא אֲלֵפִי פְרָסִי הָיִי עֲלָמָא וְכו', בסוגיתנו יש כמה דברים שהחוזים בכוכבים מכחישים את דברי חז"ל, ואנו אין לנו אלא דברי רבותינו כתקנם ולא נחוש לדברי זולתם (רבנו הנגל, וראה במובא בביאורנו להלן ע"ב ד"ה ונראין בדריקו). ויש שכתבו, שיש מדברי חז"ל בעניינים אלו שאינם מתפרשים לפי פשוטם, אלא יש להם כוונה פנימית ע"פ סוד (ראה מהר"ל באר הגולה באר השישי, ד; ראה חז"ל להלן בסמוך).

וְסוּמְכָא דְרִקְיָא וְכו' נִמְצָא עוֹבֵיו שֶׁל רִקְיעַ אֶחָד מִשְׁשֵׁה בְיּוֹם - שבזמן זה נראה שהשמש מהלכת בעובי הרקיע, והוא הזמן שבו השמש סובבת מחצי כדור הארץ העליון לחצי כדור הארץ התחתון בעת שקיעת החמה (ולהיפך, בנץ החמה), שגוף השמש לא נראה באופק, אך אורה מבהיק על הארץ (חז"ל או"ח יג, ד).

מִשְׁקִיעַת הַחֲמָה וְעַד צֵאת הַכּוֹכָבִים אַרְבַּעַת מִלִּין, שבזמן שבו השמש נכסית מעינינו הוא שקיעת החמה, ומתחיל 'בין השמשות' לכל דיני התורה, ועד לזמן שבו נראים כל הכוכבים עובר זמן של ארבעה מיל, אכן שיעור זה לא נאמר אלא לענין המובא בסוגיתנו [שהולכי דרכים הולכים עד לזמן זה, כיון שעדיין יש מעט אור], אך 'צאת הכוכבים' לכל דיני התורה הוא מיד לאחר שלשת רבעי מיל מהשקיעה, שאז יוצאים שלשה כוכבים (ביאור הגר"א או"ח רסא, ב, ובשנות אליהו ברכות א, א, וש"ע הרב בסידור סדר הכנסת שבת, בישוב סתירת הסוגיות המובאת בתוס' ד"ה רבי, לפי דעת הגאונים החולקים על ר"ת בזמן השקיעה).

ויש סוברים, שאף לאחר שהשמש נכסית מעינינו עדיין יום גמור הוא לרוב דיני תורה [מלבד פסול דם הקדשים (ראה תוס' לעיל צג, ב ד"ה עולא), ויש סוברים שממילא הוא הדין גם לתפילת מנחה (ראה תלמידי רבינו יונה ברכות יח, א מדפי הרי"ף, מובא בשע"צ רלג, י), והוא זמן שנקרא 'תחילת שקיעה' או 'שקיעה ראשונה', ובלשון הגמ' 'משקיעת החמה' (תוס' זבחים נו, א ד"ה מנין)], ורק לאחר שלשה רבעי מיל הוא זמן השקיעה לרוב דיני התורה [ונקרא 'סוף שקיעה' או 'שקיעה שניה', ובלשון הגמ' 'מששתשקע החמה' (שם)], ורק מאז מתחיל זמן בין השמשות [לרבי יהודה] למשך שלשת רבעי מיל עד להשלמת ארבעה מיל מהזמן שבו החמה נכסית מעינינו, שבזמן זה יוצאים שלשה כוכבים ונעשה לילה לכל דיני התורה (שיטת ר"ת בזמן השקיעה, ע"פ סתירת הסוגיות, כמוכא בתוס' ד"ה רבי, ובספר הישר חידושים, רכא). וטעם הדברים ניתן להבין במציאות בין לפי חכמי ישראל שהחמה עולה בלילה, ובין לפי חכמי האומות שהחמה יורדת בלילה (הובאו דעותיהם בגמ' להלן ע"ב), שחילוקי הזמנים תלויים